

КНИГОИЗДАВАНЕ И ИЗДАТЕЛСКО-ТЪРГОВСКА БИБЛИОГРАФИЯ ОТ 1944 ГОДИНА ДО ПЪРВИТЕ ГОДИНИНИ НА ПРЕХОД КЪМ ПАЗАРНО СТОПАНСТВО

г-р Люба Цветкова

Издателско-търговската библиография е дял от библиографската наука, който предлага информация за появилите се печатни издания и за тези, които предстои в близко бъдеще да бъдат обнародвани. Нейна задача е не само популяризирането на книжната продукция, но и реализирането ѝ на пазара. Тя съпътства издателското дело и книжната търговия още в най-ранните етапи на тяхното възникване. По този причина различните периоди в развитието на издателско – търговската библиография са в тясна зависимост от развитието на книжовното дело у нас [1]. Точна граница между очертаващите се различни периоди трудно може да се установи. Затова фиксирането им до голяма степен е условно. В повечето случаи промените, свързани с преход от един етап на развитие към следващ са бавни и постепенни. Изключение в това отношение прави периодът след 1944 г., тъй като той е белязан от налагане на тоталитарна форма на управление и драстични промени във всички сфери на обществения и културния живот. От тях безспорно са засегнати книгоиздателският сектор, книготърговията, респективно и издателско-търговската библиография.

Цел на настоящата статия е да разкрие предпоставките за извършващите се промени в развитието на издателско-търговската библиография, да очертае нейната специфика и характер в периода 1944–1989 и в най-ранните години на прехода към пазарна икономика.

Известно е, че след Втората световна война (1939–1945 г.) във всичките източноевропейски държави, включително и в България, се извършват коренни преустройства, съобразно със съветската политическа, икономическа, стопанска и прочее система. Най-силно е засегната от промените културната сфера. Новите процеси засягат и библиографската и кни-

готърговската област. След 1944 е ликвидиран частният характер на всичките дейности, свързани с книгоиздаването. Със Закона за национализацията (1947 г.) и със Закона за книгопечатането (1949 г.) е извършено одържавяване на печатниците. С указ за книгоиздателствата от 1948 година е преустановена дейността на частните книгоиздателства, които се заменят от държавни. Държавата изземва окончателно търговията с печатни произведения от частните книготърговци с постановление на Министерския съвет от 27.05.1952 г. Книгоиздаването и книготърговията стават право и задължение на държавата. Изграждат се централизирани органи на издателското дело, полиграфическата промишленост и книгоразпространението.

Нови измерения получават съдържанието, обемът и външното оформление на книгите. Техният тираж многократно се увеличава, което е предпоставка за по-широкото им разпространение. Например средният тираж на книгите през 1937 г. наброява 3000, а през 1952 той е 9520.

Радикални са промените относно съдържанието на издаваните книги. Книжният пазар е зает с т.нар. марксистическа литература. Многократно и с големи тиражи се издават трудове, свързани с историята на Българската комунистическа партия и нейните дейци. В много големи тиражи излизат произведения на Маркс и Енгелс, Ленин и Сталин. За широките размери на популяризирането на тази литература говори фактът, че само произведенията на Г. Димитров претърпяват 77 издания с общ тираж 1 690 800 броя. Тиражът на трудовете на Маркс и Енгелс до 1952 г. надхвърлят един милион.

Променя се съотношението на издаваната литература и в другите области на знанието. До 9 септември 1944 г. художествената литература

съставлява 50 % от общата годишна книжовна продукция. След 1944 г. процентът на издаваната художествена литература чувствително спада. През 50-те години той достига от 12 до 15 % от общата годишна продукция.

Във връзка с преустройството на българското стопанство и със започналото индустриализиране се увеличава дялът на специализираната техническа и селскостопанска литература. Средният годишен процент на издаваната стопанско-икономическа литература нараства почти четири пъти. Увеличават се също медицинската, юридическата, философската, техническата литература. Нараства обемът на учебната и на детската литература.

Преориентацията на книжовната политика води до установяването на тясно сътрудничество с издателските системи на страните от т.нар. социалистически блок. Респективно и с издаване на художествена, научна и всякаква друга литература от тези страни.

На тази основа започват да се променят българската библиография и библиографското дело. Те са силно повлияни от:

- многократно увеличената книжовна продукция;
- разширяващата се дейност на Българската академия на науките с многобройните и научни институти;
- бързото възстановяване на редица западни поради войната библиотеки, между които са Държавната библиотека „Васил Коларов“ (сега Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“), Университетската библиотека, Централната библиотека при Българската академия на науките и др.;
- системното изграждане на централни и регионални библиотеки в страната;
- утвърждаването на основания през 1941 г. Български библиографски институт „Елин Пелин“ като научно-методически център за развитието на българската библиография.

Със силната подкрепа на държавата ново развитие получава българската библиография в нейните различни видове и форми.

През 1950 г. с постановление на Министерския съвет се учредява „Главна дирекция на издателствата, полиграфическата промишленост и търговията с печатни произведения“ [2]. Към тази дирекция през 1954 г. е изградено т. нар. „Държавно търговско обединение за печатни произведения“, впоследствие неколккратно реорганизирано и преименувано. Основна задача на споменатото търговско обединение „Печатни произведения“ е популяризирането и разпространението чрез различни средства на печатни издания в цялата страна.

Стопанското обединение „Печатни произведения“ е призвано да осъществява установената още през Възрожденската епоха и продължила след Освобождението практика по съставянето на книготърговски каталози, списъци и съобщения за новоизлизащите печатни издания. Тази дейност е продължение на разпространената в миналото практика по съставянето на различни видове издателско-търговски помагала. Разликата е в това, че в миналото такива справочници са частна инициатива, а в случая се осъществяват централизирано от държавна институция.

От 1954 г. обединението продължава издаването на започналия да излиза в 1949 г., информационен бюлетин на всички издателства „Литературни новини“. Той се отпечатва първоначално двуседмично, а от януари 1951 г. – седмично. Издадени са всичко 168 книжки. От април 1954 г. този бюлетин се преименува на „Български книги“. Той обхваща съобщения за новоизлезли книги и съобщения за книги, които се очакват на книжния пазар. Целта е книжарниците да имат възможност съвременно да направят своите поръчки. И в двата бюлетина – „Литературни новини“ и „Български книги“ библиографските описания на обхванатия книжовен материал се разделят в няколко систематично – предметни рубрики. Описанията в тях са относително пълни. Те включват и анотация, с която се цели да се разкрие съдържанието и предназначението на определено издание. Въпреки намиращите се известни неточности в описанията и не винаги добре съставените анотации, бюлетинът „Български книги“ бележи крачка напред в българската книготърговска библиография. Той се използва не само от книжарите, но и от различните библиотеки и други научни и културни институции.

От 1960 г. държавно обединение „Книгоразпространение“ издава „Бюлетин на търговския сектор при управление „Полиграфиздат“. От 1966 г. той е преименуван на „Книгоразпространение“. Негов редактор за периода от 1978 до 1984 г. е доцент Петър Парижков. Бюлетинът публикува проблемни статии и други материали по въпроси, свързани с планирането и развитието на книжарската мрежа, обучението на кадрите, книгоразпространението и пр. В неговите рубрики „Трибуна на директора“, „В книжарницата“, „В света на книгите“, „Нашият календар“ и други се обобщава практическия опит в областта на книготърговията при новите условия у нас, популяризират се методи и форми за продажба, цели се професионалното израстване на работещите в тази област. Бюлетинът престава да излиза през 1984 г. [3]

От 1957 до 1991 г. всички български книги, депозирани в Народната библиотека „Кирил и Методий“

се отразяват в издавания от нея двуседмичен библиографски бюлетин „Нови книги“. Той има два раздела. Първият съдържа описания и анотации на избраните в книжката произведения, класирани по УДК, а във втория раздел са поместени разнообразни материали, с които се цели да бъде улеснена работата на библиотеките с читателите. Накрая на всяка книжка се помества показалец на авторите, чиито книги са отразени в първия раздел на бюлетина, а последната книжка за годината съдържа годишни показатели. От 1968 г. към „Нови книги“ се издават и печатни картички, които се разпращат по общообразователните библиотеки в страната [4].

В по-ново време (от 1979 до 1991 г.) излиза информационният седмичник „АБВ“. Той е пътеводител в света на литературата, книгоиздаването, полиграфията и книгоразпространението. Има за цел да представя най-новите книги и книги под печат. Публикува откъси от тях, части от романи, новели и други произведения от български и чужди автори. Основен стремеж на съставителите на вестника е да представят „стойностното в литературата“ [5].

Освен споменатите периодични бюлетини на Държавно търговско обединение „Печатни произведения“ и на Народната библиотека, някои издателства съставят и обнародват редица свои каталози и най-различни по външен вид и съдържание листовки за запознаването на потенциалните потребители с новоиздадени и намиращи се в книготърговската мрежа печатни произведения. Някои от тези библиографски справочници не се отличават с особено качество и не са по-съвършени от предхождащите ги. В някои случаи те са най-обикновени книжарски списъци със заглавия на книгите, в които се съобщават авторите и цените им.

Ако се проследи развитието издателско-търговската библиография в периода от 1944 до 1989 г. е видно, че:

– тя се развива в условията на централизирана система за книгоразпространение, а съставянето на издателско-търговски помагала се осъществява на държавни начала и от държавни институции;

– представената литература в издателско-търговските справочници е подчинена на идеята да се направлява четенето съобразно обществено-икономическите и идеологическите потребности;

– при липсата на конкуренция в областта на книгоиздаването и при наличието на централизирана система за книгоразпространение над икономическата значимост на издателско-търговската библиография превес взима социално-идеологическата

и функция. В този смисъл тя се доближава до препоръчителната библиография.

Така или иначе, под различни форми и с различно предназначение и по-нататък продължават да се съставят книготърговски библиографски пособия. Въпреки своите несъвършенства, издателско-търговската библиография продължава да бъде фактор за разпространяването на печатни произведения, стимул за тяхното широко популяризиране и приближаване на книгата към потребителя.

* * *

Преходът от тоталитарно стопанство към пазарна икономика след 1989 г. води до постепенното разпадане на централизираната система на кинопроизводство и книгоразпространение. Голяма част от съществуващите държавни издателства прекратяват своето съществуване. Постепенно в цялата страна се създават частни издателства и книгоразпространителски фирми. Утвърждават се редица нови за българските условия форми за книготърговия на едро. Такива са възникналите в София, Пловдив, Търново и други градове на страната книжни борси, веригите от книжарници например на Издателска къща „Труд“, „Пингвините“, Книгомания“, „Книжен свят“, „Хермес“ и др. [6]

Преобладаващата част от българските издателства през този период са малки. Те издават до 5 книги годишно и представляват 70% от издателствата, включени в системата ISBN. Въпреки нелеките икономически условия в този период продължава да се възпроизвежда значителна книжовна продукция. Специфично е, че през летните месеци различните издателства насочват своите усилия към обнародването на учебна и учебно-методична литература. Наблюдава се оживление в издаването и на художествена и справочна литература [7].

Трудностите в най-ранния преходен период произхождат от свиването на пазара, от липсата на национална координация и на надеждно информационно осигуряване в областта на книгоиздаването и книгоразпространението. Именно това става причина за разработване на различни инструменти, целящи подобряване на информационната осведоменост – като например съставянето на бюлетини, каталози на книги под печат и налични заглавия т. н. „Books in print“ и др.

Справка за издадените книги от този период може да се направи в Статистическия годишник на Националния статистически институт. Настъпилите промени могат да бъдат проследени в националната библиография и в много други библиографски из-

точници. Те са отразени от учени, работещи в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, автори на изследване на тема „Промените в системите на писмените комуникации в страните от Средна и Източна Европа при прехода към пазарна икономика“ [8]. То засяга показатели като: брой заглавия, тираж, съдържание, оригинална и преводна литература, език на оригинала, местоиздаване, издател и т.н.

Основните изводи, които са направени по отношение на издадените книги са:

- че средният тираж през разглеждания период е намалял с около половина;

- че значително е увеличен броят на издаваните заглавия, преведени от чужди езици;

- че многократно е умножен броят на издателствата, които от 127 през 1985 г. до септември 1996 г. достигат 1600;

- че значително са увеличени издателствата и издадените в провинцията книги;

- най-голямо умножаване на броя на издаваните заглавия се наблюдава в областта на художествената литература и отчасти в отраслите философия, религия, право и изкуство (предимно албуми, каталози от изложби и др.)

- сериозен спад бележи издаването на научна литература в редица области на знанието, като социология, икономика, политика, езикознание, естествени науки, медицина, техника, селско стопанство, география и др.

За разработването на държавна културна политика в областта на книгоиздаването, важна роля играе създадената през 1991 Национален център за книгата (Дн. Дирекция „Книга и библиотечно дело“ при Министерството на културата) [9]. Негова задача е да бъде посредник между държавата и книжарския сектор.

През 1994 г. е основана Асоциация „Българска книга“ [10], която обединява по-голямата част от издателствата и книгоразпространителите в България. В сътрудничество с Националния център за книгата и Съюза на библиотечните и информационни работници, тя съдейства за формиране на единна национална политика за развитие на книгоиздаването [11].

С навлизането на повече издателства в националното книгоиздаване естествено се засилва конкуренцията, която е един от факторите, обуславящи появата на множество издания с рекламнокниготърговски характер. Например:

- вестник „Свободна книга“ (1990–1996) – издание на Университетското издателство „Св. Климент Охридски“, Издателска къща „Критика и хуманизъм“ и

Националния център за музеи при Министерството на културата

- вестник „Университетска книга“ (1993) – издание на Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

- „Книжен пазар“ (1993–1995) – информационен бюлетин с книгопоща, издание на „Бизнес бридж“;

- „Клуб“ (1994) – каталожно списание на Клуб „Ценители на книгата“ при Издателска къща „Библиотека 48“;

- „Книги“ (1994–98) – месечно рекламно – информационно списание на ИК „Хермес“, Пловдив;

- „Всичко за книгата“ (1994–96) – месечно списание с приложение търговски бюлетин за нови заглавия на водещи български издателства. (Възобновено 1999 като месечен бюлетин под същото заглавие на издателство „Страница“, Пловдив.)

- вестник „Книжен свят“ (1995–1996) – за новите книги през седмицата, издание на веригата от книжарници „Отворен свят“.

- „Нови книги АБВ“ (1998–1999) – месечно информационно списание за книгоиздаване и др. [12]

Новите издания се отличават с добър графичен дизайн и широк тематичен обхват. Главно поради финансови затруднения повечето от тях просъществуват кратко време [13].

През 1992 година Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София отпечатва месечно списание за нови книги, библиография и критика. То възстановява заглавието и следва традицията на списание „Българска книга“ на Тодор Боров (1930). От новото списание „Българска книга“ са отпечатани 12 книжки. Негова цел е „да даде възможно най-пълна информация за предстоящите и вече издадени книги, да акцентира върху най-доброто от книжния пазар, намиращ се в началото на пътя за изграждане на нови пазарни структури“. „Българска книга“ публикува редовно новини от създадената у нас през 1991 г. национална ISBN агенция, информация за книги, депозирани в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, рецензии за най-добрите представени заглавия, критика и статии, посветени на българската книжовност и др. [14]

От 1993 г. Националната ISBN агенция, съвместно с агенцията за периодичния печат, издават месечния бюлетин „Новини от ISBN и ISSN – книги под печат, нови издателства и нови периодични издания“ Бюлетинът излиза годишно в 12 книжки, като всяка от тях се състои от три основни части и два показалеца.

Първата част – „Книги, получили ISBN през ...“ е организирана в два раздела: „Българска литература“

и „Чуждестранна литература“. В разделите материалът е подреден под издателски код, а във всяко издателство – по азбучен ред на авторите или заглавията на заявените през месеца книги.

Втората част – „Нови издателства, регистрирани в системата ISBN“ – отразява кода, наименованието и адреса на издателствата, регистрирани в системата ISBN през съответния месец. Материалът е подреден в азбучен ред на наименованията на издателствата.

Третата част съдържа периодичните издания, получили ISSN през месеца. Те са подредени по азбучен ред на наименованията им.

Към всяка книжка има „Показалец на личните имена“, „Показалец на заглавията“ на книгите с повече от трима автори и книги без автор и „Списък на издателствата“, включени в книжката.

В месечния бюлетин „Новини от ISBN и ISSN“ липсват някои данни за отпечатаните и наличните в продажба книги, както и за изчерпани заглавия, предварителни сведения за цената и тиража. Ето защо той не може да се приеме за **типично издание** на „Books in print“ [15].

Правят се опити информация за книгите, намиращи се на българския книгопазар, да се е разпространява и на съвременни носители. Националният център за книгата и Националната библиотека издават компактдиск – „Български книги 1997“. Той е с малък тираж и се разпространява само по библиотеки, издателства и заинтересовани лица. Улесненията, които се предлагат на търговеца или институционалния потребител чрез този годишен каталог на електронен носител, са:

- възможност да се събере на едно място голям обем от информация;
- да се проследят творческите изяви на конкретен автор;
- да се проведе тематично или азбучно търсене на новоизлязла литература и др.

Компактдискът „Български книги 1997“ е опит за създаване на цялостна база за общото състояние на книгоиздаването и книгоразпространението в България [16]. Подобна идея лансира Асоциация „Българска книга“, която предвижда публикуването на общ информационен бюлетин „Български книги“, който да се разпраща до библиотеките в страната.

Навлизането на новите информационни технологии след 1989 г. поставя на дневен ред идеята за създаване на единен издателско-търговски каталог в електронен вариант. Това би било и крачка в подкрепа на идеята за приобщаване на българската изда-

телско-търговска практика към новите международни изисквания, свързани с протичащите процеси на глобализация и информатизация.

Факт е че, издателско-търговските указатели, независимо от периода, към който се числят, най-общо имат или перспективен или текущ характер. Те съхраняват библиографската информация през времето и играят ролята на културно-исторически документи [17]. В тази си роля, очертават спецификите на всеки отделен етап на развитие, нещо повече дават възможност да се открият и общите правила и зависимости, от които е повлияна издателско-търговската библиография в своето продължително развитие.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вж. **Цветкова, Л.** Книгоиздателски и книгоразпространителски професионални области – начало и развой до Освобождението на България // **Издатели:** Научно списание. В. Търново. 2006, №1-2. с. 63–68;
- Цветкова, Л.** Издателско-търговската библиография след Освобождението на България (1878) до средата на ХХ век. В: **Трудове на СВУБИТ. С., 2008** – под печат
2. **Българска книга.** Енциклопедия. Съст. А. Гергова. София – Москва. 2004, с. 234–236
3. **Пак там.** с. 237.
4. Вж **Нови книги:** двуседмичен аотиран бюлетин за общообразователните библиотеки. Народна библиотека „Кирил и Методий“, 1957 г. – 1991г.
5. **Българска книга.** Цит. изд. с. 16.
6. **Българска книга.** Цит. изд. с. 242; **Абаджимаринова, Р.** Книгата: Интегрирана маркетингова комуникация на книгата. С. 2000, с. 45–54.
7. **Пак там**
8. **Пак там**
9. **Дирекция „Книга и библиотечно дело“** при Министерството на културата. URL: <http://www.mc.government.bg/>
10. **Асоциация „Българска книга“.** URL: <http://www.bba-bg.org/>
11. **Съюз на библиотечните и информационни работници.** URL: <http://www.lib.bg/>
12. **Българска книга.** Цит. изд. с. 242–243.
13. **Пак там**
14. **Българска книга:** Месечно списание за нови книги, библиография и критика. 1992, № 1. 68 с.; **Абаджимаринова, Р.** Цит. изд. с. 84–91.
15. **Пак там**
16. **Пак там**
17. **Десев, Б.** Христоматия по българска обща библиография. С., 1976. с. 230.

